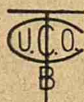
TH. HOLBAN

IOAN VODĂ-ARMEANUL

EXTRAS DIN REV. „LUMINĂTORUL" — CHIȘINĂV

CHIȘINĂU
Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia
1938

IOAN VODĂ ARMEANUL

I.

Sforțările lui Ioan Vodă pentru numirea și consolidarea sa în domnia Moldovei.

In vremea cînd Ioan al III-lea Armeanul primia, din mîna Sultanului, domnia Moldovei, o parte dintre boieri, în frunte cu tînărul domn Bogdan, încerca să impue Moldovei o nouă orientare în politica ei externă. Aceştia doriau, în primul rînd, o cît mai strînsă colaborare cu Polonia catolică. Pe de altă parte, boierimea veche voia să păstreze, în raporturile cu ţările înconjurătoare, linia de conduită a marilor voevozi moldoveni, adică îndeplinirea sinceră a obligaţiunilor impuse de tratate faţă de Turci şi egalitate în tratament faţă de ceilalţi vecini. Era politica practicată de Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu, care s-a dovedit a fi cea mai bună.

Divergenţa politică dintre cele două tabere de boieri se accentuă în special după moartea Ruxandei Rareş (Noembrie 1569), mama şi tutorele politic al lui Bogdan,—vajnica apărătoare a tradiţiei moldovene. De atunci, Bogdan Lăpuşneanu începu tot mai mult să neglijeze treburile domniei. Inconjurîndu-se de elemente tinere, fără experienţă în arta guvernării, dornice de schimbări şi petreceri, dar mai ales mulţi Poloni frivoli, sfida rînduielile ţării şi nesocotia sfaturile dregătorilor săi mai bătrini. Această nesocotinţă însă i-a grăbit sfîrşitul domniei.

Ultimul document intern dat de Bogdan este cel dela 15 Iunie 1571, prin care se întăria actul unei vînzări.[1] După

1. Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* vol. XIX, Iaşi 1927, pag. 75—76.

această dată, tînărul domn începe să pribegiască. La 5 Septembrie 1571 era la Hotin, unde, precum spune documentul, se afla de cîteva luni. Din cetatea Hotinului Bogdan trimetea solie în Polonia să pețiască fata marelui cancelar Dembinski.[1] După întoarcerea sohiei a plecat singur să-și vadă mireasa, însă pe moșia familiei Zborowski a fost atacat, rănit în cap (din care cauză pînă la moarte va avea de suferit) și făcut prizonier de către Cristof Zborowski, un petitor refuzat al uneea dintre surorile sale.[2] Bogdan fu dus și închis la Cracovia.

In timpul acesta Moldova rămase fără stăpîn, iar lupta dintre cele două pattide politice se aprinsese și mai mult. Boierimea conservatoare a tradiției cerea dela Poartă numirea unui alt conducător,[3] iar polonofilii interveniau pe lîngă regele Sigismund August să elibereze și să ajute pe Bogdan. In afară de aceasta Austriecii stăteau gata să intre cu armată în Moldova, pentru a susține la tron pe Bogan Balica —candidatul refugiaților moldoveni din Ardeal.[4] Cu acest prilej din nou s-a observat rivalitatea iagelono—habsburgică pentru dominarea politicii moldovenești. Sigismund August, regele polon, aflînd despre cele întîmplate lui Bogdan, a trimis imediat poruncă lui Zborowski să-l elibereze; Zborowski, însă pînă ce n-a primit o bogată răscumpărare, nu i-a dat drumul.[5] Apoi regele a expediat o scrisoure lui Luca Podoski, ambasadorul polon la Viena, prin care îi punea în vedere să avertizeze pe împărat că el este hotărît să intervie cu armată în favoarea lui Bogdan. Astfel Maximilian al II-lea, care urmăria să ajungă moștenitorul tronului iagelon, din

---

1. Dr. Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, București 1929, vol. 1, pag. 304, nr. 361.
2. Zegota Pauli, *Pamiețniki po zycia i sdrawy Samuela i Krzysztofa Zborowskich* (= Memorii relativ la viața și acțiunea lui Samuil și Cristof Zborowski) Lwow 1846, pag XV; N. Iorga, în Hurmuzaki (Introducere), XI, pag. XXIII și Victor Motogna, *Contribuții la epoca lui Ion Vodă cel Cumplit* (în Revista Istorică, 1925, nr. 10—12, pag. 253—(260
3. A. Veres, o. c., I, pag. 305, nr. 365.
4. Arhiva conților Krasinski din Varșovia, mss. nr. 4001 și publicația: Biblioteca Ordynacji Krasinskich, rok 1871: *akta podkanclerski. Franciszka Krasinskiego 1566—1573*, tom. III, Varșovia 1871, pap. 231
5. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, București 1914, pag. 113.

curtuoazie pentru viitorii săi supuşi, a găsit de cuviinţă să renunţe la susţinerea candidatului preferat de cei cîţiva refugiaţi moldoveni din Ardeal.[1]

Dar cînd, Bogdan scăpase din închisoarea dela Cracovia, era prea tîrziu pentru ocuparea tronului, căci, pela începutul lunii Decembrie 1571, sosîse la Iaşi, cu ajutor turcesc şi tătăresc, Ion Vodă Armeanul.[2] Opoziţia celor cîţiva prieteni ai fostului domn, ajutaţi de o ceată de Poloni, fu repede îndepărtată şi Bogdan, dentru totdeauna, îşi pierdu tronul.

La 1 Ianuarie 1572, Ştefan Báthory, voevodul Ardealului, ştia, că Turcii au dat ordin lui Alexandru al Munteniei să ajute pe Ion Vodă împotriva lui Bogdan,[3] iar la 17 Ianuarie, ambasadorul veneţian la Viena, scria despre năvălirea Tătarilor şi despte schimbarea de domn în Moldova.[4] In acelaş timp Poarta afla de o nouă încercare de opunere a lui Bogdan, ajutat de Poloni şi se luau măsuri.[5] Dar şi Polonii adunau armată la graniţa de Sud, temîndu-se mai ales de o năvală a Tătarilor în unire cu Turcii şi Moldovenii de sub conducerea noului domn.[6]

In Februarie 1572 se ştia deja pretutindeni că, în Moldova fusese instalat domn Ion al III-lea Armeanul.[7]

Fostul domn Bogdan, luîndu-şi averea dimpreună cu tributul cuvenit Sultanului, se retrase în Polonia, nădăjduind că, regele îl va ajuta să-şi reocupe tronul. Intr-adevăr, pela 20 Februarie, Sigismund August, scria lui Mohamed paşa în chestiunea lui Bogdan.[8] Dar, în acea vreme, Polonii nu

1. Bibljoteka ord. Krasinskich, o. c., pag. 231.

2. Biblioteca polonă din Paris, mss. nr. 80, fol. 1017 (cf. Th. Holban, *Henri de Valois en Pologne et les Roumains*, studiu ce va apare în „Mélanges de l'école roumaine en France");—Ion Lasicki (în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice* vol. 3, pag. 255—272) spune că Ion Vodă a intrat în Moldova cu 20 mii Turci, Greci şi Sîrbi.

3. Hurmuzaki -Documente, II[1], pag. 614.

4. Biblioteca polonă din Paris, mss. nr. 80, fol. 125 şi N. Iorga, *tudii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti 1900, pag. 199.

5. Hurmuzaki, o. c. II[1], pag. 614.

6. Biblioteca polonă din Paris, mss. nr. 80, fol. 1029.

7. Hurmuzaki—Documente, II[1], pag. 615 şi 618; A. Veress, I, o. c., pag. 308, nr. 370.

8. Hurmuzaki. o. c., II[1], pag. 616. Mohamed (Socoli) paşa, marele vizir, era rudă după mamă cu Bogdan Lăpuşneanu (cf. Bibljoteca naţională din Varşovia, Pol. F. IV, 116).

aveau nici o trecere la Turci, căci, relaţiunile de prietenie existente pînă atunci, fuseseră stricate de amestecul lor armat în Moldova şi deci intervenţia regelui nu putu să aibă, deocamdată, nici o urmare favorabilă fostului domn. Nobilii poloni, cari l-au împrumutat pe Bogdan cu bani, temîndu-se că nu va mai recăpăta tronul, cu toate asigurările date lor de rege, s-au grăbit să-i confişte averea la Cracovia.[1] La 6 Martie, Bogdan, dela Hotin, unde se închisese cu cîţiva prieteni, adresa regelui un protest împotriva abuzului săvîrşit de acei nobili.[2]

In acea vreme, adică pela 8 Martie, Ion Vodă se afla la Suceava, unde venise pentru judecarea unui proces de hotărnicie,[3] însă nici un moment nu pierdea din vedere zvîrcolirile lui Bogdan.

Sigismund August nu vroia cu nici un chip să-şi atragă ura Turcilor, dar tot atît de mult ar fi dorit să repuie pe Bogdan în domnia Moldovei. Din această cauză, regele polon a încercat să-şi aducă planurile la îndeplinire, mai întăi, pe cale pacinică. Astfel, în lunile Martie şi Aprilie, Poarta a fost mereu asaltată de intervenţiile polone pentru reîntronarea lui Bogdan. Dar între timp, ca să uşureze acţiunea diplomatică întreprinsă de agenţii regali la Constantinopol, cercurile oficiale polone, răspîndiau în toate părţile veşti că, detaşamentul polon, plecat în ajutorul domnului fugar, ar fi respins cu mari pierderi armata lui Ion Vodă.[4] La 16 Aprilie, pe cînd un sol polon se afla la Poartă, venit pentru întronarea lui Bogdan,[5] se răspîndise vestea că, într-o sîngeroasă luptă, Ion Vodă ar fi fost învins şi alungat din ţară.[6]

Erau simple svonuri, ce trădau enervare şi teamă în cercurile conducătoare polone, căci adevărul era cu totul altul. Bogdan văzîndu-şi tronul ocupat, după o zadarnică opunere, cu concursul celor cîtorva prieteni ai săi, a cerut ajutorul regelui polon, care de teama Turciei, neputîndu-l

1. Bibloteca ort. Krasinskich, o c. III, pag. 333.
2. Hurmuzaki—Documente, o. c. I², pag. 267.
3. Gh. Ghibănescu, o. c., pag. 78.
4. A. Veress, o. c., I, pag. 309, nr. 373
5. Ibid., pag. 310, nr. 375,
6. Ibid., nr. 374.

ajuta oficial, lăsă pe Nicolae Mielecki, palatinul Podoliei, să procedeze după cum va crede că este mai bine pentru prestigiul coroanei polone. Voevodul Podoliei, secondat de Nicolae Sieniawski, a adunat vr-o 1300[1] călăreţi cu cari, pe la începutul lunii Aprilie, s-a coborît în jos pe Prut pînă la Ştefăneşti, fiind mereu călăuziţi de Bogdan şi de oamenii săi. Acolo i-a ajuns şi căpitanul Pilawski cu tunurile dela Hotin.[2] Spre surprinderea lor însă, Polonii au văzut că, de cealaltă parte a rîului Prut, armata lui Ion Armeanul, comandată de vornicul Dumbravă,[3] era în mult mai mare număr de cum li s'a raportat;[4] dar spaima le fu şi mai mare, cînd aflară că, între timp, sosi în ajutorul Moldovenilor şi sangiacul Cetăţii Albe cu Turci şi Tătari. Atunci Polonii ar fi vrut să se întoarcă acasă, fără să mai dea lupta, dar era prea tîrziu; o ciocnire între cele două tabere devenise inevitabilă. Totuşi, înainte de a se ajunge la luptă, Mielecki trimise în solie la Ion, pe un credincios al său, cu misiunea să încerce lichidarea conflictului pe cale pacinică; dar solul fu arestat şi imediat Turcii trecură Prutul, iar după ei urmă infanteria moldoveană. Lupta avu loc în Joia Mare, la 10 Aprilie[5] şi nu dură mult, căci Polonii fură repede învinşi şi puşi de fugă, lăsînd pe cîmpul de bătaie carele cu bagaje

---

1. Este interesant de observat că, numărul 13, totdeauna este pomenit de cronicarii poloni, atunci cînd este vorba de vr'o înfrîngere a armatei lor. Vom vedea că, tot 1300 cavaleri poloni, au pierit, alături de domnul Moldovei, în lupta dela Roşcani.

2 Ion Lasicki, l. c. Cronicarul Ureche (*Letopriseţul ţării Moldovei*, ed. C. Giurescu, pag. 219) arată că, pe lîngă cei 2000 Poloni 1300, (nu cum spun cronicarii poloni) ai lui Mielecki, a mai venit şi hatmanul Jaztowiecki cu 8000 oameni. La un loc ar fi fost vr'o 10.000 Poloni faţă de cei 6000 Moldoveni (Ion Lasicki; l. c.). Deci cauza înfrîngerii Polonilor nu poate fi inferioritatea de număr.

3. Dumbravă a fost numit vornic în ţara de jos în locul lui Ionaşcu Zbierea, omorît pentru trădare in ziua de Paşti, adică la 13 Aprilie 1572 (cf. B. Petriceicu - Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, 1894, Bucureşti). Dar probabil că, Ionaşcu Zbierea fusese destituit mai înainte, întrucît la 10 Aprilie Dumbravă era vornic.

4. Cronicarii poloni, pentru a scuza înfrîngerile armatei lor în Moldova, în afară de numărul fatal 13, aduc în discuţie şi inducerea în eroare a comandanţilor prin furnizarea de informaţii greşite asupra inamicului.

5. Aseastă dată calculată de d-l I. Minea (în *Cercetări istorice* Iaşi, pag. 315. vol. I) coincide şi cu arătările căpitanului cetăţii Cameniţa (cf. Bibliothèque Nationale din Paris. Coll. cinq cent Colbert, nr. 338)

şi desigur mulţi morţi şi răniţi. In urmărirea lor au plecat Moldovenii cu Turcii şi şapte zile au hîrţuit pe fugari până ce i-au ajuns la Hotin, unde de asemeni s'au dat lupte crîncene, mai ales la trecerea Nistrului. Izvoarele vremii arată că, în cursul acestor bătălii, au căzut din partea Polonilor vr'o 400 oameni şi vr'o 500 cai.[1] Restul oemenilor lui Bogdan au reuşit să se închidă în cetatea Hotinului, iar Polonii cari au mai rămas, au trecut granița în Polonia.

La 17 Aprilie[2] Bogdan lăsă cetatea Hotin în paza lui Martin Dobrowolski, însoţit de V. Bukowiecki, St. Konski şi alte slugi de ale lui. De asemeni, cu ştirea şi învoirea palatinului Podoliei, au fost aduşi, mai pe urmă, St. Danilowicz, St. Ciolka, Balczura Lesniowski şi alţi. Aceştia aveau obligaţia să apere cetatea Hotinului trei luni de zile, după care timp, dacă nu va sosi ajutor din partea lui Bogdan, iar Ion Vodă va continua să atace, ei vor putea s-o părăsiască.[3]

Mielecki, dimpreună cu restul oamenilor săi, după ce mai susţinu o luptă lângă cetatea Hotinului, trecu Nistrul şi plecă spre Cameniţa, unde-l găsim la 19 Aprilie;[4] iar Bogdan, într'o căruţă, însoţit de doi slujitori, se îndreptă spre Lituania, cu intenţia să adune noi mercenari şi este probabil că se va fi gândit să plece şi la Moscova după ajutoare,[5] dar chestia însurătoarei l-a oprit în Polonia. Pela 22 Aprilie se răspîndise chiar vestea că Bogdan se însurase cu o Polonă,[6] tocmai pe cînd la Constantinopol se duceau tratative, între solul polon şi marele vizir (Mahomed Socoli), pentru restabilirea lui în scaunul Moldovei.[7]

După alungarea Polonilor din Moldova, au urmat expediţiile de revanşă. Pe la începutul lunii Mai, armata lui Ion Vodă Armeanul, condusă de „un frate al său", a intrat în Pocuţia şi a ars oraşul Sniatin, patru castele şi vr'o 20

1. Ibidem.
2. Ibidem şi B. P.—Hasdeu, l. c.
3. Arhiva Istorică. I. nr. 10, pag. 76—77.
4. Bibliotheque Nationale din Paris. Coll. Colbert, Nr 338.
5. Ibidem
6. Hurmuzaki — Doc., II;, pag. 619.
7. A. Veress, I, o. c., pag. 310, Nr. 376.

de sate.[1] Cu această ocazie multă lume ortodoxă (Ruteni şi Români) a fost adusă şi colonizată în Moldova.

Intre timp, Bogdan a reuşit să adune ceva oaste în Polonia şi, spre sfîrşitul lunii Aprilie, dete o luptă lângă Hotin, unde tot armata lui Ion ieşi învingătoare, iar nefericitul domn se retrase iarăşi în ţara regelui protector.[2]

In această vreme, Sigismund August căzu la pat, răpus de o boală grea. Senatorii poloni se aflau în mare încurcătură, fiindcă vedeau cu groază că, pe lîngă alte complicaţii, îşi mai atrăseseră asupra slabelor lor capete şi primejdia turcească.[3] La 4 Mai 1572 Senatul se adunase în sesiune extraordinară fără rege, care continua să fie bolnav. S'a primit de urgenţă solia fostului domn al Moldovei Bogdan, căreia i s'a promis noi ajutoare; dar s'a adăugat că, regele nu doreşte să angajeze Polonia oficial în această chestiune, ci sprijinul armat va veni ca din iniţiativă particulară.[4] Lumea polonă se teme să nu se ajungă la un conflict cu Turcia. Motive ar îi fost destule.

Sultanul, supărat de amestecul polon în Moldova, adresă o scrisoare printr-un ceauş, regelui, cerînd, ca fără întîrziere, să predea pe Bogdan viu sau mort.[5] Tot în acelaş timp, pe la 14 Mai 1572, şi Ion Vodă, împreună cu sangiacul Cetăţii Albe, trimeteau regelui o scrisoare, în termeni foarte aspri, pentru predarea lui Bogdan şi a Cetăţii Hotin.

Pe de altă parte, încă dela 7 Mai sosise la Hotin sanciacul Silistrei cu 30.000 turci pentru accelerarea ocupării cetăţii.[6] Se crease deci o atmosferă, de care regele polon putea fi cu drept cuvînt îngrijorat, iar Ion Vodă putea să se simtă, în domnia Moldovei, mai sigur decît altă dată.

Regele Sigismund August răspundea Sultanului prin

1. Bibl. Nat. din Paris, Coll. Colbert, nr. 338. fol. 3—5.
2. Hurmuzaki — Documente, o. c., II;, pag. 622. Această luptă a avut loc între 24 Aprilie şi 1 Mai, în care timp Senatorii poloni de teama răzbunării lui Ion Vodă, căutau să răspândiască vestea în capitala Turciei că ei sprijină pe noul domn, adică pe Ion, care de altfel le este şi prieten (cf. A. Veress, o. c., I. pag. 311 Nr. 377.) Dar veştile răspîndite n-au avut efectul dorit de Poloni, întrucît ştim că Ion Vodă a prădat Pocuţia.
3. A. Veress, o. c., I, pag. 311, nr. 378.
4. Theiner, *Mon umenta Historica Poloniale,* III, pag. 763—766.
5. Arhiva generală din Varşovia, A. K., nr. 156, 157 şi 159; A Veress, o. c, I, pag. 314, nr. 380
6. Bibl. Nat. din Paris, Coll. Colbert, nr. 338.

Andrei Taranowski la 11 Mai 1572, că nu-l poate extrăda pe Bogdan, fiindcă nu-l găseşte cu nimica vinonat.[1] In acelaş timp se permîtea fostului domn să adune oşti în Polonia şi să le concentreze la Hotin,[2] unde, fiind atacat de armata lui Ion Vodă, fu din nou bătut şi alungat.[3] La 21 Mai regele polon mai trimetea o scrisoare Sultanului în favoarea lui Bogdan, în care se exprima în termeni cam jignitori pentru majestatea lui Selim.[4] Astfel, se credea că, intimidînd pe Sultan, se va ajunge mai uşor la întronarea lui Bogdan. Dar, cînd Turcii au luat o atitudine mai dîrză, ameninţînd Polonia cu război, cercurile oficiale au răspîndit vestea că, fugarul domn nu se află în ţările regelui, ci s-a retras mai demult în Ungaria.[5]

De fapt, soarta lui Bogdan, era cu totul alta. Astfel, la 22 Mai, cînd un ceauş venise dela Constantinopol cu însărcinare specială să ia pe Bogdan viu sau mort, în momentul cînd trimisul Sultanului se afla în audienţă la rege, fostul domn al Moldovei se găsia într-o cameră alăturală, aşteptînd să vorbiască şi el cu regele.[6] Sigismund August a răspuns ceauşului că nu ştie unde se află Bogdan, însă a adăugat că, este nevinovat şi că Moldovenii lui Ion Vodă i-au pricinuit mari stricăciuni în regiunea Sniatinului şi cerea despăgubiri.[7]

După plecarea ceauşului, a fost primită de rege solia boierilor fugari, Drăgan şi Albotă. Aceştia cereau ajutor împotriva tiranului Ion Vodă, care, după informaţiile lor, s-ar fi aflat în bune legături cu Cristof Zborowski — instrumentul principal al schimbărilor din Moldova.[8]

Pentru moment aceasta era numai o presupunere, cu gînd de răsbunare, a lui Bogdan împotriva familiei Zbo-

1. Ibid şi Charrière, o. c., III, pag. 286—287.
2. Hurmuzaki—Documente, o. c., II; pag. 625.
3. Ibid., pag. 625—627.
4. Ibid., pag. 628.
5. Revista istorică, 1934, nr. 4—6, pag. 166—175.
6. Biblioteca polonă din Paris, mss. nr. 80, fol. 125; A. Veress. o. c., I, pag. 316, nr. 382 şi raportul ambasadorului Montluc din 22 Mai 1572 dela Varşovia (Bibl. Nat. din Paris, Coll. Colbert. nr. 338).
7. Ibid.
8. Ibid. In aceeaş zi Ion Vodă era la Iaşi, unde dădea document (cf. *Arhiva istorică*, I, pag. 133).

rowski, căci, Ion Armeanul de îndată ce avea pe Turci și pe Tătari alături de el, în acea vreme, nu mai simția nevoie de alte ajutoare. Dar, se prea poate că, încă înainte de a fi fost numit domn în Moldova, Ion Armeanul va fi intrat în legături de prietenie cu familia Zborowski, care, la timpul oportun, l-a servit bine, arestîndu-l pe Bogdan, fiindcă acest lucru a hotărît schimbarea de domnie.

Bogdan însă era foarte mult simpatizat de Sigismund August, care se silia să facă tot ce-i stă în putință pentru a-l repune în domnia Moldovei. Dar, trebuie subliniat că, aceasta nu era numai din simpatie, ci se făcea și pentru siguranța Poloniei, întrucît regele își dădea seama că, în Ion Vodă nu va găsi nici odată o prietenie atît de sinceră și devotată ca cea a lui Bogdan. Din această cauză se făceau mari stăruinți pentru restabilirea fostului domn. Astfel, pe cînd ceaușul Ahmed se mai afla încă la Varșovia, Sigismund August dădu ordin nobililor să-l cîștige pentru Bogdan.[1] Prin daruri și prin promisiuni lingușitoare, ceașul a fost atras de partea cauzei polone și cînd s-a întors la Constantinopol a reușit să capete iertarea sultanului pentru greșelile săvărșite de fostul domn. Astfel, documentele timpului ne arată că, ceaușul Ahmed, revenind la Varșovia pela 5 Iunie, spunea regelui că fostul domn al Moldovei, va fi iertat definitiv de Sultan, dacă va preda lui Ion Vodă, cît mai repede, cetatea Hotinului și dacă se va prezenta la Poartă.[2] Areasta însemna că Sultanul voia să-l numiască din nou domn al Moldovei. In acelaș timp sosise la curtea regelui polon și o solie a lui Ion Vodă, cerînd, ca din partea Sultanului, pe Bogdan viu sau mort.[3] Poate din această cauză Polonii n-au putut să creadă în sinceritatea ceaușului și prin Iunie au expediat o solie la Constantinopol cu răspunsul că, regele nu știe unde se află Bogdan, iar pe Ion Vodă nu-l poate recunoaște de bun vecin.[4]

---

1. A. Veress, o. c., I, pag. 320, nr. 383.
2. Ibid., pag. 322, nr. 384. Deci se poate susține că încă din vara anului 1572 Ion Vodă Armeanul căzuse în disgrația Sultanului.
3. Arhiva generală din Varșovia, Rach. Gen., nr. 235, fol. 65.
4. A. Veress, o. c., I, pag. 322, nr. 384.

La 17 Iunie Bogdan se mai menţinea încă la Hotin, însă agravarea bolii regelui, ameninţările tot mai dese ale Turcilor, făceau să-i scadă mereu şansele.[1] In această vreme, Ion Vodă Armeanul căuta să se apropie de imperiali, fiindcă vedea că, o prietenie cu Polonia lui Sigismund August nu era posibilă[2] şi nici nu i-ar fi fost de folos în împrejurările de atunci. Dar, această nouă orientare polităcă a lui Ion Vodă n-a fost sortită să ia forme mai concrete, întrucît evenimentele, care au urmat imediat, n-au permis-o.

In cursul lunii Iunie Bogdan s-a menţinut în cetatea Hotinului, în care timp vor fi avut loc şi oarecari ciocniri cu armata lui Ion Vodă, fiindcă se zvonia că domnul Moldovei fusese omorît;[3] iar în acelaş timp, alte ştiri anunţau învingerea şi retragerea lui Bogdan.[4]

La 7 Iulie 1572 murise regele Poloniei, apărătorul şi sprijinitorul lui Bogdan, iar la 30 ale aceleeaşi luni, un ceauş cu însărcinări speciale pleca spre Polonia.[5] După această dată evenimentele politice s-au desfăşurat cu repeziciune în defavoarea lui Bogdan. Astfel, la 14 August toată lumea interesată ştia că, Hotinul fusese ocupat de Ion Vodă, iar Bogdan se refugiase în Ungaria.[6] De abia atunci Ion Vodă Armeanul se instalase de-abinelea în scaunul Moldovei, — tocmai, cînd începuse să i se clatine domnia din alte motive.[7]

II.

Pregătirea politică a lui Ion Vodă Armeanul

Cariera politică a lui Ion Vodă Armeanul,[8] abundă în sensaţional şi interes pentru toată lumea. Din această cauză,

1. Hurmuzaki—Documente, II[1], pag. 632—633.
2. Ibid., pag. 630.
3. Arhiva Istorică, I, pag. 152.
4. Hurmuzaki—Documente, II[1], pag. 634.
5. A. Veres, o. c., I pag. 326, nr. 387.
6. Hurmuzaki—Documente, o. c., I[1], pag. 24 şi III, pag. 636. Un raport francez din 20 August 1572 dela Constantinopol arată că cetatea Hotinului se afla la acea dată încă în stăpînirea lui Bogdan, dar că fratele acestuia era prins şi dus la Poartă (cf. *Archives des Affaires Etrangères* din Pasis, Turquie, Mém. et Doc., nr. 4, fol. 123—125).
7. B. Petriceicu—Hasdeu, o. c., passim şi capitalele ce urmează în studiul de faţă.
8. Aşa îi spun toate izvoarele contemporane, adică: „Armeanul",

contemporanii săi au simţit o deosebită admiraţie pentru marele erou moldovean şi fiecare, cum a putut, a însemnat cîte ceva despre el. In special Polonii s-au întrecut în a-i ridica osanale. Astfel, cu multă smerenie, au scris cronicarii: Paprocki (= Paproţchi), Gòrecki (= Gureţchi), Bielski, Hejdensztejn (= Heidenştein), Orzelski (= Ojelschi), Fredro, ş. a., apoi diferiţi anonimi[1] şi se ajunsese pînă acolo, încît prin şcolile polone se povestiau elevilor fapte din viaţa eroului romîn, luîndu-l drept exemplu de virtute şi bărbăţie.

Este adevărat însă, că nu de aceeaşi simpatie s-a bucurat Ion Vodă şi în faţa cronicarilor contemporani romîni. Astfel, Azarie îl descrie ca fiind îngrozitor de lacom, nelegiuit şi tiran, acuzîndu-l că, a predat biserici, că s-a însurat în postul cel mare şi că a ars preoţi de vii, apoi că a prădat şi a tăiat mulţi boieri. Erau acuzaţii extrem de grave la adresa unui domn romîn cu atîtea virtuţi; dar acestea redau o atmosferă generală ce stăpînia în acea vreme clasa boerească din Moldova. Aşa se explică, că şi cronicarul Ureche a aprobat caracterizările lui Azarie.[2]

Dar, este foarte interesant de observat că, în toate aceste însemnări cronicăreşti, nu găsim nimic precis cu privire la viaţa lui Ion Vodă înainte de domnie. Se prea poate că, cronicarii timpului—nişte nobili pătrunşi de sfinţenia tradiţiei—au fost orbiţi de luptele lui eroice şi din această cauză nu s-au mai interesat de viaţa sa de mai înainte, care, în multe privinţi, n-ar fi corespuns, după concepţia oamenilor de atunci, cu măreţia faptelor sale, întrucît Ion Vodă era fiul unui simplu boier. Din aceste motive fiecare cronicar a însemnat ce a auzit şi ce i s-a părut că-i mai potrivit cu faptele sale, atît de măreţi şi atît de creştineşti, săvârşite cu iuţeala fulgerului, în vremea celor doi ani de domnie, Şi, desigur, tot din această cauză autorii şi ştirile documentare contemporane se contrazic, atunci cînd înseamnă cîte ceva despre viaţa şi faptele lui Ion Vodă ca pretendent. Astfel

„l'Arménien", „il Armeno", „Ormianin", etc. Păstrăm şi noi deci acest calificativ.

1. Th. Holban, *O nouă cronică despre viaţa şi faptele lui Ion Vodă Armeanul*, lucrare ce va apare în revista *Arhiva* dela Iaşi.
2. I. Minea în *Cercetări istorice*, I, pag. 315.

unii (Paprocki, Gòrecki) afirmă c-ar fi de origină polonă şi anume din Mazovia, alţii (Orzelski, Fredro, anonimul) c-ar fi rutean din „neam simplu", iar ceilalţi (Lasicki, Hejdensztejn, Azarie—Ureche) c-ar fi fiul unui Ştefan Vodă. Apoi, izvoarele turceşti, la numirea lui Ion Armeanu în domnie, îl arată ca pe „fiul unui alt voevod",[1] iar după mazilire — ca „fiul unui simplu sclav",[2] adică fiul unui simplu supus al Sultanului. In fine, Ion însuş spunea că este fiul nelegitim al unui Ştefan, fost domn al Moldovei.[3]

Din cele de mai sus, reese că, Ion Vodă Armeanul ar fi fost fiul unui Ştefan Vodă al Moldovei, făcut cu o Armeancă. Dar nici un izvor contemporan nu precizează, care anume Ştefan. In istoriografia romînească s-a stabilit că în Moldova, pînă la Ion Vodă Armeanul, au domnit şapte voevozi cu numele Ştefan, însă cei cari ar fi putut să-i fie părinte lui Ion Armeanul, puteau fi numai următorii: Ştefan al IV-lea cel Tînăr (18 Aprilie 1517—14 Ianuarie 1527), Ştefan al V-lea Lăcustă (Septembrie 1538—Decembrie 1540), Ştefan al VI-lea Rareş (Mai 1551—Sept. 1552) şi Ştefan al VII-lea Tomşa (10 August1563—Martie 1564).

Asupra familiilor primilor trei domni izvoarele nu pomenesc nimic. Doi dintre ei au murit în vîrstă foarte tînără, necăsătoriţi şi deci ar fi greu să presupunem că au putut avea copii. Numai despre Ştefan Tomşa ştim că a avut familie şi că a fost omorît în Polonia la o vîrstă înaintată. Ştirile contemporane polone redau pe larg tragedia lui Tomşa şi a celor 20 boieri fugiţi cu el.[4] Averea voevodului a

1. Arhiva generală din Varşovia, A. K., Nr. 156, 157 şi 159.

2. Swrètostaw z Borzejowic Orzelski, *Bezkròlewia ksiag osmioro czyli dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 do r. 1576* (= Cele opt cărţi ale interegnului sau istoria Poloniei dela moartea lui Sigismund August d. 1572 pînă la a. 1576), vol. II, pag. 37-39, Petersburg, 1856 (traducere din latineşte).

3. Rajnold Hejdensztejn, *Dzieje Polski od smierci Zygmunta Augusta do roku 1594* (= Istoria Poloniei dela moartea lui Sigismund August pînă la anul 1594), Petersburg 1857, vol. I, pag 6—7 (traducere din latineşte).

4. Arhiva generală din Varşovia, dziat turecki, Nr. 68, 127, 158 şi 159. Executarea lui Tomşa şi a partizanilor săi a avut loc la Lwow în prezenţa lui Ibrahim beg, trimisul Sultanului. Ibrahim beg a fost tălmaci la Poartă între anii 1549—1571 şi a jucat un rol însemnat în relaţiunile Turciei cu popoarele creştine. El era de origină polon şi de acasă se numia Ioachim Strus. Cu un membru al acestei familii se va căsători mai tîrziu văduva lui Ion Vodă Armeanul, spre a scăpa de prigoana Turcilor.

fost confiscată de rege, iar de familia sa s-au îngrijit unii dintre nobili, în special Firlej. Legăturile de mai tîrziu cu nobilul Firlej, precum şi afirmaţiile cronicilor polone că, în tinereţe, Ion Armeanul a slujit în suita acestui nobil, ne îndreptăţeşte să credem că eroicul domn n-a fost străin de familia lui Ştefan Tomşa. Dar, în legătură cu paternitatea lui Ion Armeanul, aducem în discuţie scrisoarea lui Sigismund August din 11 Mai 1572, unde se explică, că *„Moldova este disputată de către aventurierul moldovean Ion, susţinut de Poartă şi care-şi zice că este fiul natural al fostului voevod Tomşa sau Ştefan"*.[1] Această afirmaţie şi-ar avea poate explicaţia şi în faptul că, în tot timpul domniei-sale, Ion Vodă mereu s-a interesat de averea lui Ştefan Tomşa, confiscată în Polonia; însă, niciodată n-a pomenit de averea lui Bogdan Lăpuşneanu, deşi acesta luase şi tributul cuvenit Sultanului. Tot spre această presupunere înclină şi informaţiile turceşti, din cari reese că, fiind fiul lui Ştefan Vodă Tomşa, nerecunoscut ca domn de către Sultan, Ion putea fi numit fiu de domn, dar, în acelaş timp, i se putea contesta această calitate. Iată de ce presupunem că Ion Vodă Armeanul a fost fiul lui Ştefan Tomşa.

Asupra vieţii lui Ion Armeanul înainte de a fi numit domn, ştim numai că îşi petrecu tinereţia în Moldova şi că, mai apoi trecu în Turcia, unde îmbrăţişînd relgia mahomedană, se apucă cu mult succes de negoţ. Fiind dotat cu o minte ageră şi avînd o înfăţişare frumoasă şi impunătoare, îşi cîştigă repede simpatii în lumea politică din capitala sultanului.[2] In acelaş timp, prin ocupaţia sa de negustor şi prin ajutorul banilor ce cîştigase, ajunsese curînd în legături de prietenie cu familia Zborowski şi Firlej—cei mai puternici magnaţi din Polonia, — cu ţarul Rusiei, apoi cu hanul Tătarilor Devlet Ghirai şi ţinea mereu legătură cu boierii nemulţumiţi din Moldova.

In felul acesta, spre sfîrşitul anului 1571, pe cînd Bog-

---

1. Charrière, o. c., III, pag. 286 287.

2. Pela 1561 se presupune că, Ion Armeanul, apăru chiar ca pretendent la domnia Moldovei (cf. N. Iorga în Hurmuzaki, o. c., pag. XXIII îş A. D Xenopol, V, o. c.. pag. 115). In această privinţă nu avem alte ştiri decât o simplă menţiune.

dan Lăpuşneanu se afla în Polonia, Ion Armeanul, cu ajutor turcesc şi tătăresc, a sosit la Iaşi, întîmpinat fiind de boierii ţării, în frunte cu Gavriil logofătul, Dînga hatmanul, Lupul, Crăciun, Irimia, Stroici, Rasu vistiernicul şi alţii. Dar, ajuns în capitala Moldovei, degrabă şi-a dat seama că, nobilimea moldoveană, în marea ei majoritate, era împotriva lui. Pentru a dejuca planul acestei nobilimi, care, în ascuns, urmăria readucerea lui Bogdan Lăpuşneanu pe tronul Moldovei, Ion Vodă a căutat să se apropie de Poloni. Avea deja cîţiva prieteni în ţara vecină, în special pe membrii familiei Zborowski, cu ajutorul cărora a încercat să cîştige simpatia regelui Sigismund August.[1] Prin Iulie, solii lui Ion Vodă Armeanul depuneau, în faţa hatmanului Jaztowiecki, jurămîntul de credinţă regelui polon.[2] Cu acea ocazie solii moldoveni au cerut Pocuţia, ţara strămoşilor voevodului, precum şi averea lui Tomşa, promiţînd în schimb că, noul domn, va fi cel mai bun prieten al Poloniei.[3] Jaztowiecki a răspuns solilor că, asupra acestor chestiuni se va putea discuta de abia atunci, cînd Ion Vodă va elibera marfa regală, confiscată în Moldova. Domnul moldovean s-a grăbit să trimeată o parte din acea marfă, dar, între timp, aflînd de moartea regelui, îşi schimbă tactica faţă de Polonia.

III.

Politica externă a lui Ion Vodă Armeanul şi alegerea lui Henric de Valois la tronul Poloniei.

La schimbarea tacticii lui Ion Vodă faţă de Poloni mai contribuise şi altceva.

Pela începutul lunii Iulie 1572, Sigismund August, re-

1. A. D. Xenepol, l. c.
2. R, Hejdensztejn, o. c., I, pag. 18—19, spune că, regele polon murise, cînd solii lui Ion Vodă se prezentaseră pentru depunerea jurămîntului; dar, solii neştiind nimic despre aceasta, jurară credinţă lui Jaztowiecki, care se afla după un cort şi răspundea ca dela numele regelui (cf. şi Al. Jabtonowski, *Sprawy Wotoskie za Jagiellonow* în Zrodta dziejòwe, X, Varşovia, 1878, pag. CXLV).
3. R. Hejdensztejn, o. c., I, pag. 18—19 şi Marquis de Noailles Henri de Valois et la Pologne en 1572, Paris 1867, vol. I, pag. 214.

gele polon, se stinse fără urmaşi, lăsînd tronul pradă la o mulţime de pretendenţi. Intre aceştia era şi Henric de Valois, fratele lui Carol al IX-lea, regele Franţei. Oficialitatea franceză, odată cu stăruinţele ce făcea pentru alegerea lui Henric la tronul polon, a fost obligată să se intereseze mai de aproape şi de Romîni; căci toţi binevoitorii Francejilor, cari cunoşteau spiritele din Polonia, spuneau că, prima și cea mai convingătoare condiţie pentru reuşita în alegere este alipirea Moldovei la coroana polonă. Din această cauză, găsim atîtea stăruinţi, făcute în această direcţie, de către curtea franceză. Carol al IX-lea, care încă nu cunoştea situaţia reală a ţărilor romîneşti, s-a grăbit să asigure pe Poloni că, el, avînd mare influenţă la Poartă, fără greutate va reuşi să alipească Moldova statului polon. Turcii însă, cu nici un chip nu puteau să admită aşa ceva şi de acest lucru s-a convins mai tîrziu şi regele francez.

Laînceput, Carol al I IX-lea era atîde convins de reuşita sa, încît şi-a permis să ceară sultanului nu numai Moldova, ci şi Ţara Romînească cu scopul de a le alipi, fără condiţiuni, Poloniei. Dar, întîlnind mereu refuzul Turciei curtea franceză s-a hotărît să ceară, deocamdată, numai dreptul de a numi domni în cele două ţări romîneşti; iar în cele din urmă, episcopul d'Acqs, ambasadorul Franţei la Constantinopol, văzînd că altfel nu se poate, cerea sultanului să cedeze Moldova ca feud ducelui d'Anjou, cu obligaţia de a nu permite Polonilor să se amestece acolo;[1] însă nici atîta n-a căpătat. In fine, cînd Carol al IX-lea a observat că, sultanul plictisit de această insistentă cerere, a început să se îngrijoreze chiar şi de alegerea lui Henric în Polonia, temîndu-se să nu se ajungă la un conflict cu Franţa, curtea franceză a căutat să ceară domnia Moldovei pentru aventurierul Laski. Dar, în cele din urmă, tot ce s-a putut obţine dela Turci, a fost o scrisoare a Vizirului către senatul polon, prin care recomanda la tronul Poloniei pe ducele d'Anjou, fratele regelui francez.[2]

1. M. de Noailles, o. c., II, pag. 249.

2. C. Andreescu, *Moldova şi alegerea lui Henric de Valois ca rege al Poloniei* (în Arhiva dela Iaşi nr. 1—2, 1936). D-l C. Andreescu face un scurt rezumat al stăruinţelor curţii franceze pentru alegerea ducelui de Anjou la tronul polon.

Despre toate aceste manevre, fără îndoială, Ion Vodă Armeanul a aflat la timp şi deci nu putea să fie indiferent faţă de alegerea lui Henric la tronul Poloniei. Erau serioase motive de îngrijorare pentru continuitatea sa în domnia Moldovei. In acelaş timp, domnia lui Ion Vodă era tulburată şi de fugarul domn Bogdan, la care se mai adăuga şi duşmănia nobililor poloni. Din aceste motive, siguranţa lui Ion în domnia Moldovei, chiar dela început, apărea foarte mică. El îşi dădea seama de aceste greutăţi şi căuta să-şi întărească situaţia, întrebuinţînd, după metodele de atunci, cruzimea faţă de duşmanii dinăuntru şi jocurile politice pentru combaterea primejdiilor din afară. Intrucît a reuşit vom vedea mai jos.

Ambasadorul francez dela Constantinopol şi agenţii săi din Polonia urmăriau cu deosebită atenţie ştirile din Moldova. Astfel, la 9 August 1572, abatele d'Acqs scria despre ocuparea Hotinului de către Turci,[1] unde arăta că a fost făcut prizonier fratele lui Bogdan; apoi amintia despre fuga lui Bogdan în Polonia şi despre supărarea Turcilor pe Poloni.[2]

Acelaş scria la 25 August despre aducerea fratelui lui Bogdan la Constantinopol, unde, în loc să-l omoare, precum toţi se aşteptau, a fost primit bine şi i s-a dat chiar o slujbă cu plată bună. Ambasadorul credea, de altfel fără dreptate, că aceasta era o cursă întinsă fugarului său frate domnesc.[3]

Am amintit mai sus că, după ocuparea cetăţii Hotin de către Ion Vodă, Bogdan se refugie în Ungaria, unde se afla la 27 August.[4] In timpul acesta, Ion Armeanul pregătia o solie impunătoare, cu instrucţiuni speciale, pentru dieta polo-

---

1. Am văzut că Hotinul fusese ocupat mai înainte. La 9 August cînd scria d'Acqs, Ion Vodă se afla la Suceava (cf. *Arhiva Istorică*, I, pag. 117).

2. *Arhives des affaires etrauqeres*, Turquie nr. 4, Mem. et Doc. fol. 123—125.

3. Ibid.; *Arhiva Ist.*, I, pag. 150; *Hurmuzaki*, o. c., II[1], pag. 640. Din cele de mai sus observăm că, Petru, al doilea fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu, nu numai că n-a fost omorît de către Bogdan, precum s-a susţinut, dar se găsia alături de fratele său şi lupta, în tabăra acestuia, împotriva lui Ion Vodă.

4. A. Veress, o. c., I, pag. 328, nr. 390; N. Iorga, *Noi porunci turceşti către domnii noştri* (în ev. Ist. 1934, nr. 10–12, pag. 381–382).

nă dela Knyszyn (= Cnîşîn), ce avea să aibă loc la 17 Septembrie 1572. La 31 August solii moldoveni plecau cu însărcinarea să spuie Polonilor că, domnul lor, adică Ion Vodă, a oprit 100.000 Tătari, Turci şi Munteni, cari veniau să prade în Polonia. In schimbul acestor servicii cerea să i se dea „ţara sa dreaptă Pocuţia", ca feud polon, precum şi averea lui Tomşa. Senatorii poloni au mulţumit pentru serviciile aduse, însă la cererile voevodului vor răspunde altă dată şi anume atunci cînd senatul va fi complect.[1] In acelaş timp, domnul Moldovei trimetea solie la Turci, spunîndu-le că, dacă i s-ar pune la dispoziţie numai 6000 oameni, ar putea, cu ajutorul Tătarilor, să supuie întreaga ţară a Poloniei Sultanului.[2]

După deschiderea desbaterilor dietei dela Knyszyn, Polonii au trimis un sol la Constantinopol să anunţe oficial Sultanului moartea regelui lor. Acest sol, care era cunoscutul diplomat Taranowski, a trecut prin Moldova şi, în audienţa ce a avut-o la curtea moldovenească, l-a rugat pe Ion să elibereze mărfurile polone oprite de Moldoveni;[3] domnul Moldovei însă nu s-a grăbit.

Pela 6 Septembrie 1572, lumea din Polonia, vorbia pe faţă că, regele Franţei a promis să alipiască Moldova Poloniei[4] şi că Moldovenii erau pentru alegerea lui Henric la tronul polon.[5]

Aflase şi Ion Vodă de aceste veşti. La 16 Octombrie 1572 trimitea solie în Polonia, mustrînd pe senatori că, împotriva tratatelor de pace în vigoare, sprijină pe Bogdan, pe care nu vor să-l trimeată la Poartă. Solii mai spuneau că, domnul lor depunînd jurămînt de credinţă coroanei polone, se aşteapta la un tratament mai omenos, ba chiar la o răsplată din partea Polonilor, cu atît mai mult că voevodul vrea să fie tributarul regatului polon. Deci cerea să i se cedeze Pocuţia, „patria lui dreaptă", ca la un frate drept

---

1. Hurmuzaki – *Documente*, o. c.. I², pag. 269.
2. A. D. Xenopol, o. c., V, pag. 120.
3. Ibid.
4. Bibl. Nat. din Paris. f. fr., nr. 5806, fol. 21—26.
5. Ibid., fol. 15—19 şi Hurmuzaki—Doc., I¹, pag. 27.

creştin.[1] Pe de altă parte, Ion scria la Poartă, asigurînd pe Sultan, că Bogdan în mod sigur se află în Polonia şi că este gata să năvăliască cu ajutor polon în Moldova, ceea ce făcu pe Turci să expedieze imediat o solie ameninţătoare.[2] Şi într-adevăr, rapoartele franceze dela Constantinopol, arată că, între 12 Octombrie şi 10 Noembrie, a avut loc o luptă înverşunată între Ion şi Bogdan, care a hotărît definitiv soarta acestuia din urmă. Fostul domn al Moldovei, avînd vr-o 5000 călăreţi Poloni, a încercat să cuprindă din nou Hotinul, pentru ca să-şi poată relua mai cu succes pretenţiile sale la tron, însă a fost învins şi alungat.[3] Aceste tentative îndreptăţesc supărările lui Ion Vodă şi ameninţările Turcilor.

Pela 28 Octombrie 1572, Carol al IX-lea, mai credea încă în planurile sale şi scria lui d'Acqs, ambasadorul său la Constantinopol, că, dacă Polonii vor alege pe fratele său rege, va face ca Moldova şi Muntenia să fie alipite coroanei polone.[4] Dar d'Acqs şi ceilalţi ambasadori franceji ştiau că acest lucru este o imposibilitate,[5] mai ales în urma amestecului polon în Moldova. Cu toate acestea, regele Franţei, fiind presat de Poloni, continua să ceară ambasadorului său la Constantinopol să stăruie pentru alipirea Moldovei regatului polon. La 30 Noembrie, Carol al IX-lea scria din nou episcopului d'Acqs că, Germigny i-ar fi spus cum că Sultanul ar fi dispus să cedeze coroanei polone Moldova şi Ţara Romînească, dacă Polonii vor alege pe frate-său rege.[6] In acelaş sens scria la 17 Decembrie, adăugînd, că cele două ţări romîneşti vor depinde de Polonia numai în ce priveşte numirea domnilor, iar tributul va fi plătit Porţii ca mai înainte.[7] Exact aceleaşi ştiri trimetea Carol al IX-lea şi lui Montluc, ambasadorul său în Polonia, la 21 Decembrie.[8]

---

1. Arhiva generală din Varşovia, Rach. Gen., 235, fol. 65; Hurmuzaki—Doc., I_2, pag. 270.
2. A. D. Xenopol, o. c., V, pag. 120.
3. Archives des affaires étrangères, Turquie nr. 4, Mém. et Doc. fl. 162—165; Bibl. Nat. din Paris, n. a. fr., nr. 7050, fl. 83—84
4. Bibl. Nat. din Paris, n. a. fr., nr. 7050, fol. 92—96.
5. Ibid., fol. 83—84.
6. Hurmuzaki—Doc, I^1, pag. 26.
7. Arhives des affaires étrangères, Turquie nr. 4, Mém. et Doc., fol. 185—187; Arhiva Istorică, I, pag. 150; Marquis de Noailles, o. c., III, pag. 323—325 şi Hurmuzaki—Doc., I^1. pag. 26.
8. N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, pag. 15.

In acelaş timp, Ion Vodă, cunoscînd toate aceste intrigi, se silia să aţîţe pe Turci împotriva Polonilor, pentru a face imposibilă dorinţa lor de alipire a Moldovei. La 3 Noembrie, în Constantinopol, circula ştirea că Bogdan a plecat la Moscoviţi, de unde căpătînd ajutor s-ar fi pregătit să intre în Moldova şi nu fără ştirea şi sprijinul unor Poloni;[1] iar la 10 Noembrie se vorbia, fără temei, de captivarea lui Bogdan.[2] De fapt, fostul domn al Moldovei, din Polonia plecase în Ardeal, de unde scria la 18 Noembrie colonelului Hans Rueber, plîngîndu-se de purtarea rea a Ardelenilor faţă de el şi cerîndu-i ajutorul pentru ocuparea tronului;[3] iar la 21 Noembrie colonelul trimitea aceste ştiri împăratului german, stăpînul său.[4]

Ion Vodă Armeanul vroia cu tot dinadinsul să prindă pe Bogdan, fiindcă îşi dădea bine seama că, atîta vreme cît acesta va trăi liber, domnia lui va fi în continuă nesiguranţă. De aceea, prin agenţii săi, Ion Vodă îl urmăria pretutindeni. Prin Noembrie, dînd de urma lui în Ardeal, se grăbi să trimiată această ştire la Constantinopol; iar pela 30 Noembrie, lumea din capitala Turciei, vorbia că, Bogdan fusese prins de agenţii lui Ion Vodă.[5] Mohamed (Socoli) paşa, marele vizir, scria lui Ştefan Báthory, voevodul Ardealului, să prindă şi să trimeată la Poartă pe Bogdan; însă acesta răspundea la 9 Decembrie că, fostul domn al Moldovei, prin ajutorul imperialilor, fugise din Ardeal.[6] Pentru acest lucru Turcii au mustrat foarte aspru pe ambasadorii germani la Constantinopol.[7] Pela 22 Decembrie 1572, Ion Vodă afla că, Bogdan se găsia în paza căpitanului Hans Rueber,[8] care-l scăpase din mîna Ardelenilor şi a oamenilor săi.[9] După această

1. A. Veress, o. c., I, pag. 329, nr. 393.
2. Hurmuzaki—Doc., o. c., II[1], pag. 641.
3. Ibid. pag. 647.
4. Ibid., pag. 644.
5. Ibid., pag. 645.
6. Ibid., pag. 646.
7. Ibid., pag. 649.
8. Ibid, pag. 650—651.
9. Această ciocnire dintre oamenii lui Ion şi ai lui Bogdan a fost considerată, de către unii contemporani, drept o luptă decisivă între cei doi rivali. Aşa o notă episc. d'Acqs la 8 Ianuarie 1573 (cf. *Arhiva Istorică*, I, pag. 150).

dată, Ion Armeanul nu mai ştia unde se ascunsese Bogdan, totuşi îl bănuia în Polonia. De aceea, la începutul lui Ianuarie 1573, cînd Taranowski se întorcea dela Constantinopol, unde fusese în solie, trimis de adunarea dela Knyszyn, Ion Vodă găsi de cuviinţă să trimeată, prin acesta, o scrisoare Senatorilor. Această scrisoare, prin care domnul Moldovei „declara prietenie poporului polon, făgăduind, după vechiul obicei, să depuie jurămîntul de credinţă", a fost deschisă la seimul dela 7 Ianuarie, ţinut la Varşovia.[1] Intre altele, Ion Vodă cerea predarea lui Bogdan şi restituirea provinciei sale Pocuţia.[2] La 28 Ianuarie, senatul polon răspundea domnului romîn în termeni foarte prietenoşi. Senatorii scriau că, nu ştiu unde se află Bogdan, însă au dat ordin tuturor starostilor dela graniţă să nu-l primiască, dacă va încerca să pătrundă în Polonia. Mărturisiau apoi că, sunt foarte bucuroşi să trăiască în pace cu Moldovenii, însă Ion Vodă să nu mai amintească de Pocuţia şi să elibereze mărfurile polone oprite în Moldova.[3]

Dar, în această vreme, Polonii erau foarte strîmtoraţi şi îngrijoraţi de preparativele războinice ale Turcilor. La 13 Ianuarie 1573, toată lumea interesată ştia că, Sultanul va pleca curînd, în fruntea unei mari armate, spre Polonia sau spre Transilvania.[4] Din această cauză, Senatorii poloni, aveau nevoie de prietenia Moldovei. Ion Vodă însă nu se putea mulţumi numai cu o simplă declaraţie de prietenie, el voia să-l ştie pe Bogdan în mîinile sale. Aşa se explică, că în timp ce Polonii răspundeau lui Ion Armeanul că, Bogdan nu se află în Polonia, Sultanul, la insistenţele şi asigurările domnului, trimitea o solie ameninţătoare pentru predarea lui.[5]

Grija principală a lui Ion Vodă Armeanul continua să fie: prinderea lui Bogdan şi combaterea politicii turco-franceze din Polonia, care lovia direct în interesele sale. Dar, după ce s-a convins că, Turcii nu vor întreprinde expediţia

1. Andrei M. Fredro *Dzieje narodu Polskiego* (= Istoria poporului polon), trad. de Jan Lasicki, Petersburg 1855, pag. 18.
2. Hurmuzaki—*Doc.*, o. c., I², pag. 272—273.
3. Ibid.
4. Ibid., I¹, pag. 28—29 şi Charrière, o. c., III, pag. 321—325,
5. Hurmuzaki—Doc., o. c., II¹, pag. 655—656.

proiectată împotriva Poloniei, datorită desigur intervenţiei ambasadorului francez la Constantinopol şi deci a văzut că, politica franceză la Poartă este atotputernică, a căutat să se apropie, în acelaş timp, de Polonia şi de Franţa. La 10 Februarie Ion Vodă trimetea soli cu scrisori adresate consilierilor poloni şi solilor franceji în Polonia, prin care îi ruga— ca din partea sultanului,—să-i dea amănunte în legătură cu alegerea regelui. In acelaş timp, sultanul, tot prin mijlocirea solilor lui Ion Vodă, adresa dorinţa sa Polonilor, recomandîndu-le să aleagă rege: ori pe careva dintre ei, ori pe fratele regelui francez.[1] Pela sfîrşitul lunii Februarie, sosise în Polonia, chiar o solie turcească cu ordine precise în această privinţă.[2] Consilierii poloni răspundeau sultanului, la 23 Aprilie, că încă nu pot preciza nimic în privinţa alegerii regelui.[3]

Intrigile şi stăruinţele speciale ale lui Ion Vodă Armeanul, pentru combaterea politicii turco-franceze din Polonia, au contribuit ca refuzul sultanului, în legătură cu cedarea Moldovei, să vie mai repede şi cît se poate de hotărît. In Martie 1573 ştia şi Montluc că sultanul a refuzat, în mod definitiv, alipirea Moldovei la coroana polonă.[4] In acelaş timp, Ion Vodă Armeanul, răspîndia vestea la Constantinopol că, ţarul Moscovei a ocupat Vilna şi că este în perspectivă să fie proclamat rege al Poloniei. Acest lucru a speriat foarte mult pe Turci, fiindcă în acea vreme Moscovia reprezinta un mare pericol pentru lumea păgînă.[5] Din această cauză, prin Martie 1573, Mohamed paşa, primul vizir, se grăbi să trimeată în Polonia trei scrisori, dintre cari una lui Jaztowiecki, alta lui Constantin de Ostrog, prin care îi ruga să primiască unul dintre ei coroana polonă, fiindcă aceasta ar fi dorinţa sultanului. A treia scrisoare era adresată se-

---

1. Ibid., I², pag. 274.
2. Ibid., VIII, pag. 172.
3. Ibid., I², pag. 276.
4. Archives des affaires étrangères, Turquie nr. 4, Mém. et Doc., ol. 201—208; Hurmuzaki — Doc., o. c., I¹, pag. 29; *Arhiva Ist.*, I, pag. 151. În acelaş timp, Montluc trimetea ştiri cu privire la evenimentele din ţările romîneşti (cf. Arhives des affaires étrangères, nr. 1 M. et D., fol. 104 108).
5. Ibid., nr. 4, M. et D., fol. 213—214 şi Hurmuzaki — Doc. o. c. I¹, pag. 30.

natorilor, prin care li se comunica acelaş lucru.[1] In aceeaş zi, adică pela 29 Martie, şi sultanul însuş expedia scrisoare senatului polon — fără să-i spuie conţinutul ambasadorului francez dela Constantinopol, precum era, pînă atunci, obiceiul, — prin care recomanda alegătorilor să îndepărteze pe străini dela coroana polonă şi să aleagă pe unul dintre ei şi anume, pe Uchanski, pe Firlej sau pe Jaztowiecki.[2] Scrisoarea sultanului a fost prezentată de un om al lui Ion, care dela sine, explica Polonilor că, alegerea lui Henric de Valois la tronul polon ar însemna întărirea păgînilor, ştiindu-se strînsele legături de prietenie dintre Franţa şi Turcia.[3] Toate aceste manevre tindeau la compromiterea candidaturii lui Henric. Dar, Montluc, rezidentul francez în Polonia, a aflat la timp de intrigile domnului romîn şi a dovedit că, scrisoarea prezentată de solul lui Ion, era un falsifacat.[4]

Astfel, energica intervenţie a ambasadorilor franceji dela Constantinopol şi a celor din Polonia, a făcut ca manoperele lui Ion Vodă să nu prindă şi, în cele din urmă, Henric de Valois, să fie ales şi proclamat rege al Poloniei.

IV.

Ioan Vodă Armeanul faţă de noul rege polon şi mazilirea sa.

Ion Vodă a fost nevoit să se împace cu noua stare de lucruri, creată prin alegerea lui Henric la tronul polon şi în acelaş timp a căutat să se apropie de Poloni, fiindcă înţelegea că, atîta vreme cît va sta în duşmănie cu statul vecin dela nord, rivalii săi (Bogdan şi Laski), nu-l vor lăsa în pace.

Dar Ion Vodă avea foarte mulţi duşmani şi în interior. Boierimea moldoveană, care încă mai ţinea la tradiţie, nu putea să uite că, el venise la tronul Moldovei, fără să întrebe mai întâi ţara şi din această cauză, chiar dela început

1. A. D. Xenopol, o. c., V, pag. 122. În acelaş timp, Mohamed paşa scria şi împăratului creştin în privinţa lui Bogdan, bănuindu-l în ţările sale (cf. Hurmuzaki—Doc., II[1], pag. 663).
2. Marquis de Noailles, o. c., II, pag. 249.
3. A. D. Xenopol o. c., V, pag. 122.
4. Biblioteca polonă din Paris, mss nr. 80, fol. 1210.

aproape întreaga nobilime, în ascuns sau pe față, era împotriva lui. Ion Armeanul a căutat să îmblînziască atitudinea dușmănoasă a boierimii, mai întăi pe cale pacinică, iar mai apoi prin teroare. Spre sfîrșitul anului 1573, el devenise foarte crud și din această cauză majoritatea boierilor opozanți emigrase în Polonia sau în Ardeal,[1] de unde lucrau cu asiduitate în sensul alungării lui din domnie. Pe de altă parte, Ion Vodă a căutat să se apropie de clasa țărănească și cu ajutorul armatei lupta pe față împotriva capitaliștilor și a orașelor. In felul acesta el și-a cîștigat pe deplin încrederea țăranilor, în schimb Biserica și boierimea s-a înstrăinat cu totul.[2]

Astfel, înconjurat de dușmani înăuntru și săpat de puternici rivali în afară, Ion Vodă înțelegea că, pentru a se menține în domnie, are absolută nevoie de prietenia oficială a Poloniei. Pentru a intra în grațiile regelui Henric, domnul romîn, scria la 2 Octombrie 1573 Polonilor că, dacă vor avea nevoie, el este gata să le vie în ajutor cu armata sa;[3] căci știa că, în acea vreme, Polonia era foarte serios amenințată de puterea moscovită. Relativ la această propunere, Ion Vodă avea și aprobarea lui Ahmed pașa, comandantul armatei turce dela Dunăre, a cărui scrisoare solul voevodului o prezenta dietei din Varșovia.[4] Iar atunci cînd, în primăvara anului 1574, Henric de Valois a sosit în Polonia, Ion Armeanul s-a grăbit să trimeată, în întîmpinarea noului rege polon, soli încărcați cu daruri bogate.[5] Apoi, în ziua încoronării, adică la 21 Februarie 1574, documentele timpului înseamnă că, din partea voevodului Moldovei, a luat parte o solie impunătoare, în frunte cu Petrașcu Lupu, unul dintre

1. A. Veress, o. c., II, pag. 10, nr. 11.

2. N. Iorga, *Conséquences sur le Danube dela politique française en Orient* (în Revue historique, nr. 1—3, pag. 55).

3. A. Veress, o. c., II. pag. 11, nr. 13.

4. Arhiva generală din Varșovia, Rach. Gen., nr. 241, fol. 101.

5. Pietro Buccio. *Le coronationi di Polonia et di Francia del· Christianiss. Re Henrico III con le attioni et successi de'svoi viaggi'* Padova 1576. Solii moldoveni prezentau lui Henric un cal turc, două sute de boi, mai multe poloboace cu vin și promitea ajutorul armatei sale împotriva Moscovitului (N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, pag. 114—115).

cei mai de seamă boieri moldoveni.[1] Un martor ocular însemna următoarele, cu privire la cortegiul încoronării: „In urma Moscoviților, venia o mare mulțime de servitori, îmbrăcați toți după obiceiul moldovenesc și bulgăresc, cu berete roșii făcute în formă de căciuli, legate cu două panglici...“[2]

In acelaş timp, Albert Laski la Paris, făcea, pe lîngă regele Franței, cele mai mari stăruinți, ca să intervie la Sultan pentru numirea sa ca domn al Moldovei în locul lui Ion Vodă. La 17 Decembrie 1573, Michatowski, secretarul aventurierului polon, pleca spre Constantinopol cu o recomandație către ambasadorul d'Acqs, care trebuia să intervie la Sultan.[3] Dar nu s-a ajuns la nici un rezultat, fiindcă în Decembrie Laski nu avea banii necesari, iar în primăvara anului următor sultanul numise un alt domn.[4] De altfel, Turcii nici nu doriau să-l vadă pe Laski stăpîn în Moldova, fiindcă-i cunoșteau apucăturile.

In această vreme, mai multe șanse avea Bogdan. Incă din Noembrie 1573, Mohamed pașa, marele vizir, mustra pe împăratul german că nu l-a trimis pe Bogdan la Poartă, fiindcă sultanul din nou, l-ar fi numit domn în Moldova.[5] Acelaş pașă, prin Ianuarie următor scria lui Ștefan Báthory, voevodul Ardealului, rugîndu-l să afle, cu siguranță, unde se găsește Bogdan, întrucît sultanul este hotărît să-i dea domnia Moldovei, destituind pe „crudul Ion.“ Scrisoarea era trimisă prin ceaușul Mustafa, acompaniat de doi oameni, dintre cari unul era „cumnat cu Bogdan“, ca să-l îndemne să vie la Poartă pentru întărirea în domnie și să-l încredințeze de bunele intenții ale sultanului.[6] Ștefan Báthory răspundea la 24 Ianuarie că, Bogdan plecase „în sus“, adău-

---

1. *Arhiva generală din Varșovia*, Rach. Gen., nr. 248, fol. 126. Acest boier era rudă prin alianță cu domnul Moldovei. Ion Vodă se căsătorise a doua oară cu o fiică a boierului Lupu Huru (cf. și Charrière. o. c., III. pag. 571).

2. P. Buccio, l. c.

3. Bibl. Nat. din Paris, Coll. Dupuy, nr. 937, fol. 164.

4. Lui Laski i se cerea 700.000 scuzi, iar el dispunea numai de 80 000 (cf. *Archives des affaires étrangères*, Pologne, nr. 1, Corr. pol.. fol. 99).

5. A. Veress, o. c. II, pag 19.

6 V. Motogna, *Contribuții la epoca lui Ion Vodă cel Cumplit* (în Rev. Ist., 1925, nr. 10—12, pag. 253—260).

gînd că, atunci cînd se va întoarce la locuinţa sa din Eperjes, îi va comunica ştirile primite.[1] Dar, Bogdan a fost căutat şi aşteptat la Poartă, poate într-adevăr sincer, şi în luna următoare,[2] pînă la 28 Februarie, cînd a fost numit Petru Vodă, fratele domnului de atunci al Ţării Romîneşti.[3]

Alexadru cel Rău din Ţara Romînească, prin cruzimile sale, care i-au pecetluit şi numele, a făcut ca mulţi boieri să emigreze şi în Polonia, unde, cu ajutorul regelui, îşi găsiseră un alt domn. Pe de altă parte, la Poartă, Alexandru era săpat de ambasadorul Franţei şi de doamna Chiajna, în favoarea fiului ei Petru.

Tocmai în această vreme, Alexandru, aflînd despre intenţiile sultanului de a-l schimba pe Ion, s-a hotărît să ceară la Constantinopol domnia Moldovei pentru Petru, promiţînd şi dublarea tributului (= 120 mii galbeni). Sultanul a aprobat bucuros propunerile lui Alexandru şi exact în ziua de 21 Februarie 1574, cînd la Cracovia se încorona Henric de Valois, o solie turcă sosise la curtea lui Ion Vodă, cerîndu-i în numele Sultanului să promită îndoirea tributului şi să se prezinte la Constantinopol, ori de nu, să renunţe la domnie.[4] Drept răspuns, Ion Vodă Armeanul, cu consimţimîntul boierilor, a declarat război păgînilor.[5] Dar, pentru ducerea la bun sfîrşit a acestei importante hotărîri, avea nevoie de ajutor extern, fiindcă-şi dădea seama că singur nu se va putea opune puterii turceşti. Şi, este interesant de notat că, primul care s-a grăbit să asigure pe Ion de ajutorul său, a fost tocmai Albert Ţaski; desigur nu cu gîndul să-l menţie pe acesta în domnie, ci să nu permită noului domn, adică lui Petru, să ocupe tronul, sperînd să fie numit el.

---

1. Ibid.

2. Hurmuzaki—Doc., o. c., II[1], pag. 668 şi 670.

3. N. Iorga în Hurmuzaki XI (Introducere), pag. XXIII.

4. Leonard Gòrecki, *Opisanie Wojni Iwona*, traducere din latineşte, Petersburg 1855, pag. 8. V. şi A. Papiu Ilarianu, *Tesauru de monumente istorice*, vol. III, 1864, pag. 209—252.

5. Ureche, după Azarie, arată că în divanul domnesc, ce a precedat marea hotărîre, boierul Ion Golie s-ar fi opus propunerii lui Ion prin cuvintele: „ori pleacă-ţi capul Turcilor, ori pleacă din ţară" (cf. I. Minea, o. c., p. 323). Despre acest boier V. şi *Arhivele Basarabiei*, III, 1930, nr. 2, pag. 204.

V.

Luptele lui Ion Vodă Armeanul cu Turcii și tragicul său sfîrșit.

Ion Vodă, hotărîndu-se la luptă cu Turcii, și-a trimis mai întăi averea și familia la Hotin, iar el a căutat să-și asigure, în mod oficial, ajutor dela regele polon, răspîndind in acelaș timp cauza dreptei sale revolte, atît printre populația Moldovei, cît și peste hotare, în special printre Rutenii și coloniștii romîni din Pocuția, dela care, era sigur că, va căpăta ajutoare.

In Polonia, revolta lui Ion Vodă a fost cunoscută mai tîrziu, însă la Constantinopol vestea a ajuns cît se poate de repede. La 28 Februarie, știm că sultanul numia domn în Moldova pe Petru Șchiopu și dădea poruncă să fie condus la domnie. La 14 Martie, se știa și la Cracovia că, sultanul se pregătește de război, însă lumea nu aflase încă împotriva cui.[1] Peste două zile, se nota solia lui Ion Vodă la regele polon, care depusese jurămînt de credință în numele domnului și adusese daruri;[2] iar pela 21 Martie deja toată lumea aflase despre schimbările din Moldova și chiar se notau anumite ciocniri războinice între Munteni și Moldoveni.[3] La 26 Martie Lippomano, ambasadorul venețian la Cracovia, informa—greșit de altfel—pe doge că, Ion Vodă, fiind alungat din țară, a sosit la curtea regelui, cerîndu-i ajutorul.[4] In aceeași zi, raportele vremii scriau despre o încercare a lui Bogdan de a ocupa tronul Moldovei;[5] iar pela începutul lunii Aprilie chiar se vorbia de repunerea acestuia în scaunul

1. Marquis de Noailles, o. c., III, pag. 564—565.

2. *Rev. Ist.*, 1934, nr. 4—6, pag. 166—175 (documente publicate de d-l Al. Ciorănescu).

3. Hurmuzaki, o. c., II[1], pag. 671; VIII, pag. 176 și XI, pag. 84.

4. A. Veress, o. c., II. pag. 24, nr. 23 și M. de Noailles, o. c., III, pag. 572—573. Ambasadorul confundase solul lui Ion, care sosise la curtea regelui după ajutoare, cu însuș domnul.

5. Al. Ciorănescu, o. c. Asupra acestui fapt știrile contemporane nu sunt de acord. Unele arată că Bogdan în acel timp se afla la Moscova (Hurmuzaki, o. c., XI, pag. 26 și VIII, pag. 177), iar altele îl arată ca fiind în Germania (Hurmuzaki, o. c., XI, pag. 85), unde într-adevăr era (A. Veress, o. c., II, pag. 25, nr. 24).

domnesc.[1] Erau ştiri alarmante, confuze, ce trădau frica şi groaza oamenilor de atunci în faţa primejdiei turceşti.

Intr-adevăr, în această vreme, la Constantinopol se făceau mari pregătiri pentru distrugerea voevodului rebel.[2] Preparativele războinice ale Turciei nu mai erau un secret pentru nimeni. La 2 Aprilie, Mohomed paşa scria lui Ştefan Bàthory, voevodul Ardealului, să prindă pe hainul domn, în caz că ar încerca să fugă într-acolo;[3] îl anunţa apoi că a numit în scaunul Moldovei pe Petru, fratele voevodului Alexandru din Muntenia şi-l ruga să-i dea ajutorul necesar pentru ocuparea tronului; dar regreta foarte mult că, „nebunul de Bogdan", nu s-a prezentat la Poartă, fiindcă ar fi fost el numit.[4]

Ion Armeanul se pregătia, cu multă grabă, la luptă împotriva Turcilor. Caută ajutoare în toate părţile. Regele Henric al Poloniei l-a refuzat pe motiv că, ţara sa se afla în pace cu Turcii, însă a dorit succes Moldovenilor.[5] Pe de altă parte, Albert Laski şi Constantin de Ostrog s-au grăbit să asigure pe Ion—printr-o scrisoare—că i se pregătesc ajutoare în Polonia.[6] Aceste ajutoare, vr-o 2000 oameni, într-adevăr au fost trimise şi au atacat raiaua turcească dela Cetatea Albă,[7] în timp ce Ion asedia Tighina. Ion Vodă mai avea ajutoare şi dela Cazaci, cari încă din Martie se prezentaseră la Iaşi[8]. Erau 1300 Cazaci călări sub comanda lui Swierczewski.[9]

In primele zile ale lunii lui Aprilie au început luptele între Ion şi domnul Munteniei, care avea ordine să înscău-

1. Hurmuzaki, o. c., II[1], pag. 672, 673, 679, 680, 681, 741 şi A. Veress, o. c., II, pag. 25 nr. 24.
2. Charrière, o. c., III, pag. 133.
3. Hurmuzaki, o. c., II[1], pag. 673.
4. V. Motogna. l. c.
5. Fredro, o. c., pag. 100 explică refuzul lui Henric prin faptul că Polonia se pregătia de război cu Moscova (cf. şi L. Górecki, o. c., pag. 12). Solia moldovenească a căutat să convingă pe rege de marea însemnătate ce are independenţa Moldovei pentru Polonia şi cerea numai oameni, căci bani are voevodul destui (cf. Fredro, o. c., pag. 98).
6. Hurmuzaki, II, s. I, pag. 679. Această scrisoare a fost prinsă de Turci şi a produs o mare indignare la Constantinopol (*Arhiva ist.*, I, pag. 43—46). Un raport francez dela 7 Iulie arată că Polonii i-au procurat lui Ion 4000 oameni sub comanda lui Jaztowiecki (Aff. Etr., Turquie 4, M et D., f. 348).
7. Ibid.
8. N. Iorga, Hurmuzaki XI, *Introducere*, pag. XIV.
9 Th. Holban, o *nouă cronică despre viaţa şi faptele lui Ion Vodă Armeanul* (*Rev. ist.*, 1936, Septembrie).

neze pe Petru în Moldova.[1] Armata lui Alexandru se compunea din 32 mii Turci şi Munteni (după Bielski ar fi fost 40000). Ion Vodă, aflînd despre intenţiile Munteanului, trimise înainte, spre a recunoaşte forţa inamicului, pe Swierczewski cu cîţiva Moldoveni, care surprinzînd straja înamică, în număr de vr-o 400 oameni, o prinse şi o măcelări cu desăvîrşire; dela aceştia însă se aflǎ că Turcii şi Muntenii se odihnesc fără grijă, nu departe într-o cîmpie. Imediat se făcu cunoscut lui Ion, care sosind în grabă, atacă pe duşman din trei părţi şi-l puse pe fugă, provocîndu-i mari pierderi. Aceasta fu lupta de lîngă satul Jiliştea din ziua de 14 Aprilie 1574, unde Ion Vodă, alături de marele succes repurtat împotriva Turcilor, avu nenorocul să piardă pe unul dintre cei mai devotaţi colaboratori ai săi, — pe vornicul Dumbravă.

Armata duşmană fu împrăştiată, iar cei doi domni fugiră şi se ascunseseră în cetatea Brăilei. In acelaş timp, Ion intră cu armata în Ţara Romînească, prădînd şi arzînd pînă la graniţa Ardealului, apoi puse domn în locul lui Alexandru pe Vintilă Vodă. Pela 7 Mai rapoartele contemporane arătau că, armata lui Ion Vodă, întorcîndu-se victorioasă, din Muntenia, se îndrepta spre cetatea Brăilei.[2]

Toată lumea urmăria cu încordare aceste lupte, de aceea şi ştirile sunt multe dar şi pline de contraziceri.[3]

Ion Vodă Armeanul în zadar încercă cîtva timp să ocupe Brăila, ea fiind bine apărată de garnizoana turco-munteană, ce se afla ocolo. Intre timp, aflînd că vr-o 16 mii Turci se apropiau de Brăila, apoi se mai vestise că vin şi Tătarii, Ion părăsi cetatea şi ieşi înaintea duşmanilor.

Turcii, în cîteva rînduri, fură bătuţi şi puşi pe fugă. După aceasta, Ion Vodă cuprinse şi arse Tighina,[4] în timp ce ajutoarele polone, de sub comanda lui Jaztowiecki, prădau raiaua Cetăţii Albe.

---

1. Hurmuzaki, o. c., II, I, pag. 682—683.
2. Hurmuzaki, XI, pag. 87.
3. Ibid., II, s. I, pag. 683, 690 şi 693; VIII, pag. 178, 179; XI, pag. 88, etc.
4. Letopiseţul ţării Moldovei, o. c., pag. 227. Poate într-un moment de îndoială în izbîndă, Ion Vodă se va fi gîndit să se împace cu Turcii, îmbunîndu-i prin daruri, sau poate a vrut numai să cîştige timp. In acest sens, îndată după înfrîngerea lui Petru, Ion Vodă trimetea solie cu daruri la Constantinopol (Hurmuzaki, o. c., II[1], pag. 629).

Pretutindeni, Ion Vodă cu ai săi, repurtară mari victorii împotriva păgînilor, dar aflînd că sultanul Selim se pregătia să năvălească asupra Moldovei cu întreaga sa oştire, lucru ce îngrozia lumea, domnul romîn hotărî să se retragă înăuntru ţării, pentru a-şi reface forţele slăbite. Oamenii rîniţi sau bolnavi au fost lăsaţi liberi să plece pela casele lor; iar el hotărî să facă noi recrutări. Şi trăgea nădejde că va învinge pe duşman. Dar, pentru toată siguranţa, porunci familiei sale să ia averile şi să se mute dela Hotin la Cameniţa,[1] de unde mai tîrziu trecu la Choroskowa, în casa familiei Strus.[2]

Turcii, aflînd de înfrîngerea lui Petru Vodă, au pierdut încrederea în el şi din nou s-au gîndit la Bogdan, care ar fi fost mai potrivit pentru ocuparea tronului Moldovei[3] şi, desigur, ar fi oferit şi el aceeaşi urcare la tribut; însă, nici de data aceasta, nu s-a prezentat la Poartă, deşi a fost din nou chemat. In schimb, Bogdan continua să facă intervenţii pe lîngă sultan, în sensul întronării sale, prin ambasadorii împăratului german la Constantinopol.[4]

Cu această ocazie amintim că, împăratul german era foarte bucuros de revolta din Moldova şi, prin toate mijloacele, căuta s-o alimenteze, fiindcă vedea bine că aceasta se răsfrîngea asupra situaţiei regelui Henric, fostul său rival la tronul polon. Intr-adevăr, Turcii, erau convinşi, mai ales în urma prinderii scrisorii lui Zaski, că răscoala lui Ion

1. A. Veress, o. c., II, pag. 25, nr. 25 şi Al. Ciorănescu, l. c.

2. R. Hejdensztejn, o. c, pag. 160. Cu unul din membrii familiei Strus se va căsători văduva lui Ion Vodă, spre a scăpa de urmărirea Turcilor (cf. şi Orzelski, o. c., pag. 51). Cu această ocazie trebuie să notăm că Ion Vodă a fost căsătorit de două ori. Cu prima lui soţie Maria, fiica prinţului rus Rostovschi, a avut doi copii, cari au murit de ciumă la Moscova. A doua soţie a fost o pămînteancă din familia Lupeştilor şi o chema tot Maria. Cu această din urmă a avut un fiu Bogdan, amintit de izvoare pela 21 Mai 1593 (cf. Hurmuzaki—Doc., o. c., VIII, pag. 190). Unele însemnări contemporane arată că Maria doamna, văduva lui Ion Vodă, spre a scăpa de prigoana Turcilor, ar fi plecat în Rusia (cf. Hurmuzaki, o. c., I', pag. 38).

3. Hurmuzaki — Doc., o. c., II', pag. 684. In acelaş timp, episc. d'Acqs scria dela Constantinopol că, Zaski nu poate fi numit domn în Moldova, fiindcă Polonii îndeamnă şi ajută pe Moldoveni la răscoală împotriva Turcilor (Charrière, o. c., III, pag. 443; Hurmuzaki, o. c.; I', pag. 33—34 şi Arhiva Istorică, I, pag. 151).

4. Hurmuzaki, o. c., II', pag. 698—699 şi N. Iorga, Acte şi Fragmente, 1, pag. 22.

Vodă s-a întîmplat cu consimţimîntul şi ajutorul regelui polon.[1] Şi, sultanul, se temea ca lucrurile să nu ia întorsături mai grave pentru el. De aceea însuş Selim se pregătia să intre în Moldova în fruntea unei armate.[2]

In această vreme Ion Vodă detaşă din armata sa douăzeci mii oameni[3] şi-i încredinţă prietenului său de pribegie Ieremia, fost pîrcălab de Hotin, care în cronicile polone se mai numeşte şi Cernăuţeanu,[4] cu însărcinarea de a păzi malurile Dunării. Cronicile contemporane afirmă că, prima dată cînd Turcii au încercat să treacă fluviul în Moldova, oamenii lui Ieremia s-au opus cu mult succes şi păgînii au fost respinşi cu pierderi mari. Dar Ieremia a fost cumpărat de Turci cu 30 mii galbeni şi imediat, întreaga armată păgînă, peste 200 mii Turci, a pătruns în Moldova. Mai departe, cronica spune că, Ieremia pentru a-şi masca trădarea, alergă la Ion şi-i raportă că nu putuse opri pe duşmani, care năvaliseră în număr de peste 30 mii oameni, dar că ar putea fi uşor învinşi, dacă grosul armatei moldoveneşti s-ar grăbi în întîmpinarea lor. Ion se repezi cu armata înaintea păgînilor şi timp de opt zile merse pînă ce se opri la 3 mile depărtare de ei, cari se aflau în apropiere de Dunăre. Ion îşi aşeză mai întăi armata între nişte ape, de unde trimise în recunoaştere un detaşament de Moldoveni, care surprinzînd straja turcă, în număr de vr-o 8 mii oameni, îşi dădură seama că duşmanul este în mult mai mare număr decum li se spusese. Imediat căzu bănuiala asupra lui Ieremia, despre care căpeteniile căzacilor şi în special şeful lor Swirczenski, mai înainte ar fi spus că nu este sincer. A doua zi, cînd trebuia să înceapă lupta, Ion, pentru a se convinge de adevăratele intenţii ale lui Ieremia, îi trimise vorbă să se prezinte la el. Acesta însă, în loc să execute ordinul domnului său, se predete Turcilor cu întregul său detaşament. Cronicarul moldovean Ureche, justificînd acţiunea lui Iere-

1. Hurmuzaki, o. c., I[1], pag. 35—36 şi Arhiva Ist., I, pag. 151—152.
2. Hurmuzaki, o. c., II[1], pag. 705 şi 708.
3. Th. Holban, *O nouă cronică*, o. c. In general descrierea războaielor lui Ion Armeanul este făcută după datele acestei noi cronici.
4. I. Minea, o. c., pag. 326, crede că ar fi vorba de Ieremia Slăvilă.

mia, arată că Murgul — vornicul cel mare, Bilăi — vornicul cel mare și Slăvilă hatmanul, temîndu-se de rezultatul luptei dintre Ion și Turci, au trecut de partea dușmanului.[1] Și explicația vornicului cronicar poate fi adevărată. Dar ori cum, din acestea reese că, a existat totuși o trădare.

In urma acestui fapt, în rîndurile armatei moldovenești, se produse o mare panică; cu toate acestea, atacul turcesc care urmă imediat după trădarea lui Ieremia, fu respins cu multă ușurință. Aceasta se întîmplă pela 9 Iulie 1574. Și după ce mai avură loc cîteva ciocniri, în noaptea zilei de 9 spre 10 Iunie, Ion se retrase cu armata pînă la satul Roșcani, unde se întări cu șanturi și cu valuri. A doua zi Turcii i-au ajuns și i-au înconjurat. In ziua următoare, la 11 Iunie, păgînii au început cu multă furie asaltul. Armata moldovenească ar fi rezistat mai multă vreme, dacă nu i-ar fi lipsit apa și alimentele, la care se mai adăuga și praful de pușcă udat de ploie, încă înainte de a se ajunge la Roșcani. Urmară apoi pertractări de pace și Ion se predete. Intre condițiile de pace stabilite de cele două părți se prevedea ca, oamenii ce mai rămăsese, să fie lăsați liberi să plece pela casele lor, iar el, domnul, să fie dus nevătămat în fața sultanului. Dar Turcii nu s-au ținut de cuvînt și pe drum, într-o discuție cu pașa, Ion a fost omorît. Gloatele sale, văzînd această trădare, se repezira asupra Turcilor și, în luptă sîngeroasă, toți căzură.

Rezultatul luptei dintre Ion Vodă Armeanul și Turci a fost dat cu lux de amănunte de către contemporani. Mai ales cronicarii poloni s-au întrecut în a lăuda vitejia domnului moldovean.[2] Rapoartele ambasadorilor de asemeni sunt pline de amănunte.[3]

---

1. Ibid., pag. 323. Despre Murga și Bilăi vezi și doc. dela 2 Mai 1575 (Arhivele Basarabiei, III, 1930, nr. 2, pag. 204). Aceasta însamnă că informația lui Ureche n-ar fi adevărată, dacă s-ar admite arătările altor cronicari că toți trădătorii au pierit în luptă.

2. Górecki, Paprocki, Orzelski, etc. (v. mai sus).

3. Hurmuzaki, o. c., II, 1. pag. 706, 709 și 710; A. Veress, o. c., II pag. 38. nr. 40.

Precum am arătat, Ion Vodă, prin trădare, a fost prins şi decapitat,[1] iar în locul lui fu înscăunat Petru Şchiopul. Prin a doua jumătate a lunii Iunie se ştia pretutindeni de sfîrşitul tragic al voevodului Moldovei[2] şi de grozavele prădăciuni ale Tătarilor. Rapoartele vremii, încă mult timp după aceasta, au datamănunte în legătura cumoartea eroului romîn.[3]

Teodor Holban.

---

1. Aff. Etr, Turquie nr. 2, Mém. et. Doc., fol. 68—74 şi Letopisețul țării Moldovei, o. c., pag. 230.
2. Hurmuzaki, o. c., II, s. 1, pag. 707.
3. V. Hurmuzaki—Documente şi A. Veress, II, pentru lunile Iunie şi Iulie 1574.

BIBLIOGRAFIE

I. Studii

Buccio Pietro: *Le coronationi di Polonia et di Francia del Christianiss. Re Henrico III con le attioni et successi de'svoi viaggi*, Padova, 1576.

Charrière E.: *Négotiations de la France dans le Levant.* tome III.

Ghibănescu Gh.: *Surete și izvoade*, vol. XIX, Iași, 1937.

Gòrecki Leonid: *Opisanie wojny Iwona* (trad. din latinește), Peterburg, 1855.

Hasdeu-Petriceicu B.: *Ioan Vodă cel Cumpit*, București, 1894.

Hejdensztejn Rajnold: *Dzieje Polski od smierci Zygmunta Augusta do roku 1597*, tom. I (trad. din latinește, Peterburg, 1857.

Holban Th.: *Henri de Valois en Pologne et les Roumains.*

Ibidem: *O nouă cronică despre viața și faptele lui Ion Vodă Armeanul* (în Revista Istorică, 1936, nr. 9).

Iorga N.: *Studii istorice asupra Chiliei și C.-Albă*, București, 1900.

Ibidem: *Noi porunci turcești către domnii noștri* (în Revista Istorică, 1934, nr. 10-12).

Ibidem: *Acte și fragmente*, I.

Jablonowski Al.: *Sprawy woloskie za Jagiellonòw* (în Zròdta dziejowe, X), Varșovia, 1877.

Lasicki Ion, (în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, vol. 3, pag. 255—272).

Orzelski Swètostaw z Borzejowic: *Bezkròlewia Ksiag osmioro czyli dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1573 do r. 1576* (trad. din latinește), Petersburg, 1856.

Noailles marquis de: *Henri de Valois et la Pologne en 1572*, Paris, 1867.

V. Motogna: *Contribuții la epoca lui Ion Vodă cel Cumplit* (în Revista Istorică 1925, nr. 10—12).

Theiner: *Monumenta Historica Poloniae*, III.

Ureche Gr.: *Letopisețul țării Moldovei*, ed. C. Giurescu.

Veress dr. Andrei: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, București, 1929, vol. I.

Zegota Pauli: *Pamietniki do zycia i sprawy Samuela i Krzystofa Zborowskich*, Lwòw. 1846.

Xenopol A. D.: *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, vol. V, București, 1914.

II. Reviste și documente

Arhiva (Iași), 1936, nr. 1 4.
Arhiva Istorică, I.
Arhivele Basarabiei, III, 1930, nr. 2.
Cercetări istorice, (Iași), vol. I.
Revista Istorică, 1934, nr. 4—6.
Bibljoteka Ordynacji Krasinskich, roc 1871: akta podkanclerskie. Franciszka Krasinshiego 1569—1573, t. III, Varșovia, 1874.
Hurmuzaki: *Documente*, vol. I¹, I², II¹, VIII, IX, XI, XXIII.
Revue historique du Sud-Est Européen, București, 1936, nr. 1—3.

III. Arhive și biblioteci

Biblioteca polonă din Paris (Franța).
Bibliothèque nationale din Paris (Franța).
Arhives des affaires etrangères din Paris (Franța).
Arhiva generală din Varșovia (Polonia).
Academia Romînă (București).
Biblioteca națională din Varșovia (Polonia).
Arhiva Conților Krasinski din Varșovia (Polonia).

TABLA CUPRINSULUI